

AUGUSTINUS IN HET NEDERLANDS

Een bibliografisch overzicht van vertalingen

De Oudheid in het Nederlands: onder die titel verschijnt voorjaar 1992 bij Uitgeverij Ambo in Baarn een repertorium en bibliografische gids voor vertalingen van Griekse en Latijnse auteurs en geschriften, profane en christelijke, vanaf het homerische begin van de Griekse literatuur tot aan de drempel van de middeleeuwen. Samenstellers zijn twee Leuvense classici, Patrick De Rynck en ondergetekende¹. In dat boekwerk komt uiteraard ook het trefwoord Augustinus voor. Het beslaat er ongeveer 15 blz. druks. De bibliografische informatie die daarin is verwerkt, willen wij de lezers van *Augustiniana*² in primeur aanbieden, in een meer gedetailleerde redactie, maar zonder de toelichtingen betreffende persoon en geschriften van Augustinus. Die toelichtingen kunnen voor belangstellende 'leken' van nut zijn, maar voor Augustinus-kenners zijn ze overbodig.

De bedoeling van onze bijdrage is vòòr alles praktisch. Wij willen een overzicht geven van *alle gepubliceerde nuttige Nederlandse vertalingen, integrale of (noemenswaardige) gedeeltelijke, van geschriften van Augustinus*. Deze formulering sluit een drietal beperkingen in. Het gaat niet om een wetenschappelijk exhaustieve bibliografie, die absoluut alle Augustinus-vertalingen registreert, vanaf de vroege 16de eeuw tot in onze dagen. Wél worden alle vertalingen opgesomd die voor praktische doeleinden het vermelden waard zijn. Als ons van een geschrift slechts één gehele of (noemenswaardige) gedeeltelijke vertaling bekend is, wordt die uiteraard opgenomen. Maar als er een veelheid van vertalingen voorhanden is, wordt een *nuttige selectie* doorgevoerd. Dan worden die titels weerhouden die als

¹ Aankondigingen van het boek verschenen in: *Kleio*, N.R., 20 (1990-1991), p. 75-86; *Hermeneus*, 62 (1990), p. 324-325. Over het 'christelijke' gedeelte van de publikatie handelt een korte bijdrage in: *V. R. B. Informatie*, 21 (1991), p. 27-29.

² Met dank aan de directie van het Augustijns Historisch Instituut te Heverlee en van het Augustijns Instituut te Eindhoven, die mij grootmoedig van hun documentatie lieten gebruik maken. Mijn bijzondere erkentelijkheid gaat naar collega Mathijs Lamberigts (Leuven), voor zijn efficiënte hulp, en naar Drs. Hans van Reisen (Eindhoven), die mij de gegevens uit zijn databank gaarne ter beschikking stelde.

de belangrijkste kunnen gelden en/of het gemakkelijkst bereikbaar zijn. Recente vertalingen zullen dus dikwijls de oudere 'verdringen'. De beperking 'noemenswaardig' slaat op de omvang van de gedeeltelijke vertalingen. Ze betekent in concreto dat om onze lijst te halen een vertaling in principe een minimumlengte van 3 blz. druks moet hebben. Ook deze voorwaarde is ingegeven door het praktische opzet van de bijdrage. Wie de kleinste vertaalfragmenten zou vermelden, zou uiteindelijk een lijvig boekdeel produceren, waarbij het gevaar niet denkbeeldig is dat honderden kleinigheden het serieus belangrijke overwoekeren. Een laatste beperking is dat alleen *gepubliceerde* vertalingen worden opgenomen. Vertalingen 'pro manuscripto', zoals er heel wat door individuele vertalers of werkgroepen worden verwezenlijkt, vallen buiten de prijzen, omdat ook de 'bereikbaarheid' een voorwaarde voor opneming is.

Sommige lezers zullen deze restricties betreuren, en terecht. Een bibliografische gegevensbank, die absoluut alle vertalingen opneemt en bevraagt, oude en nieuwe, gedrukte en ongedrukte, en die ook de kleinste vertaalfragmenten registreert, zou aan hun wensen tegemoet komen. Dergelijke bank wordt door het Augustijns Instituut te Eindhoven aangelegd en zal binnen afzienbare tijd de meest gedetailleerde informatie kunnen verstrekken³. Ondertussen maken wij ons sterk dat het hier geboden overzicht, resultaat van veel speur- en schiftingswerk en volledig stoelend op 'autopsie', toch ook reële diensten kan bewijzen.

Met het oog op die praktische dienstverlening hebben wij onze informatie als volgt gestructureerd. *Afdeling I* vermeldt, in één alfabetische klassering, de bloemlezingen, gebundelde vertalingen en algemene werken die in afdeling II passim worden aangehaald. Juist daarom staat vóór elke referentie de bondige citeerformule (naam of titelwoord en jaartal) die in de tweede afdeling, overal waar het pas geeft, gebruikt wordt. In *Afdeling II* staan, eveneens alfabetisch, alle geschriften van Augustinus, 49 in totaal, waarvan noemenswaardige Nederlandse vertalingen bestaan. Wij geven de titels van Augustinus' geschriften zoals de recente *Index scriptorum* (1990) van de *Thesaurus linguae Latinae* ze formuleert⁴, maar houden bij de alfabetisering geen rekening met de voorzetsels. Van dezelfde *Index* nemen

³ Ze kan het nu reeds, zoals wij tot onze eigen 'stichting' mochten ervaren. Toch is de input van de gegevens nog niet voltooid en moet het ingevoerde materiaal bestendig worden *gescreend*. Aan beide taken wijdt Drs. Hans van Reisen, studiesecretaris van het Instituut, zijn beste krachten.

⁴ Een ogenblik dachten wij eraan de nomenclatuur van het *Augustinus-Lexikon* (Vol. I, p. XXVI-XL, 1986) over te nemen, maar die van de *Thesaurus linguae Latinae* leek ons toch de meest gebruikelijke. Wij verkiezen dus *Enchiridion* boven *De fide spe et caritate*, *Contra Fortunatum* boven *Acta contra Fortunatum* enz.

wij, zonder verdere commentaar, de jaartallen over, die meestal de door Almut Mutzenbecher⁵ voorgestelde dateringen zijn. Onder elke titel worden de belangrijke Nederlandse vertalingen opgesomd. Zo nodig wordt ter inleiding enige verklaring gegeven over de *ad hoc* gevolgde werkwijze. Dit is o.m. van belang voor de grote groepen *Epistulae* en *Sermones*. Na de referentie volgt, telkens als het nuttig lijkt, verdere precisering over de vertaler(s) en het vertaalde.

Wij hopen dat met deze voorkennis toegerust de lezers ons overzicht met vrucht kunnen 'lezen'.

I. BLOEMLEZINGEN, GEBUNDELDE VERTALINGEN, ALGEMENE WERKEN

* Arnold/Hooghe, 1701 = *Historie der Kerken en Ketteren ...* in 't Hoogduytisch beschreeven, door ... Godfried Arnold ... In het Neederduyts vertaald ... Door Romeyn de Hooghe, *Eerste Deel*, Amsterdam, S. Petzold, 1701. - Vertaalt een aantal fragmenten uit dogmatisch-polemische geschriften van Augustinus.

* Bavel, 1986 = *Bij het zestiende eeuwfeest van Augustinus' bekering. "Veel te laat heb ik jou liefgekrege". Leven en werk van Augustinus van Hippo*. Vertaling en commentaar door T.J. van Bavel, Heverlee, Augustijns Historisch Instituut, 1986. - Possidius' *Vita Augustini* (vertaling en commentaar), gevolgd door een keuze uit de geschriften van Augustinus, voorgesteld, vertaald, soms uitvoerig toegelicht.

* Bavel, 1988 = *Verlangen bidt altijd. Bidden met Augustinus*. Samenstelling en vertaling door T.J. van Bavel, Heverlee, Augustijns Historisch Instituut, 1988. - Bloemlezing van korte fragmenten voor gebed en meditatie.

* Doornik, 1975 = van Doornik (J.), *Liturgia horarum, Tweede lezingen + hymnen*, 4 dln., Culemborg, H. Hageman, 1975. - Meestal worden hierin slechts korte passages vertaald, maar enkele keren loopt de tekst door over op elkaar volgende 'lezingen'.

⁵ Cf. *Sancti Aurelii Augustini Retractationum libri II (Corpus Christianorum, Series Latina, LVII)*, Turnhouti, 1984, p. XVII-XXI. Mutzenbecher verwijst zelf naar O. Perler - J.-L. Maier, *Les voyages de saint Augustin*, Paris, 1969. Voor een tiental geschriften onthouden Mutzenbecher en de *Thesaurus*-redactie zich van een datering. In die gevallen stellen wij, volledigheidshalve maar onder groot voorbehoud, een datering voor, die op recente studies van Augustinuskenners steunt. Wij plaatsen ze tussen rechte haken.

* Hamman, 1971 = Hamman (Adelbert), *Praktische gids voor de patrologie*. Nederlandse bewerking door Onze-Lieve-Vrouwabdi, Oosterhout, Sint-Pietersabdi, Steenbrugge, en Ludo Van den Eynden, Brugge, Desclée De Brouwer, 1971. - Geïllustreerd met vele vertalingen, o.m. een *sermo* van Augustinus.

* Janssen, 1984 = *Augustinus-Brevier*. Samengesteld door Louis Janssen, Leuven, Castrum, 1984. - Rijke jaarkrans van fragmenten, vnl. uit *Confessiones*, *Sermones* en exegetische homilieën, waarvan register op p. 793-800. Met 13 blz. inleiding en 'verzamelde voetnoten' op p. 691-772.

* Klerk, 1903-1904 = de Klerk (C.R.), *De heilige Augustinus*, in: *Van onzen tijd*, 4 (1903-1904), p. 273-284.354-368.407-416. - Met vertalingen uit *Contra academicos* en *De ordine*.

* Klerk, 1930 = de Klerk (C.R.), *Sint Augustinus. Cultuurbeschouwingen...*, Tilburg, De Kempen, 1930. - Hierin op p. 24-74 en 110-130 een aantal excerpten uit Augustinus in vertaling, tgov. de Latijnse tekst.

* Lampen, 1955 = *Panis angelicus. Bloemlezing uit de wereldliteratuur ter ere van het Heilig Sacrament*. Samengesteld door Willibrord Lampen, Tielt - Den Haag, Lannoo, 1955. - Ook enkele Augustinus-fragmenten vertaald.

* Lieshout, 1936 = S. Augustinus, *Over het gelukkige leven* (De beata vita) en *Alleenspraken* (Soliloquia). Uit het Latijn vertaald door J.A. van Lieshout ... (*Wereldbibliotheek*, 729), Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1936. - Met inleiding door A. Sizoo (p. 7-20). Herdruk: 1941.

* Marrou/Brink, 1962 = Marrou (Henri), *Augustinus*. Vertaald door J.K. van den Brink (*Pictura-boeken*, 30), Utrecht-Antwerpen, Het Spectrum, 1962. - Op p. 86-142 bloemlezing uit allerlei geschriften in vertaling.

* Meer, 1947 = van der Meer (F.), *Augustinus de zielzorger. Een studie over de praktijk van een kerkvader*, Utrecht-Brussel, Het Spectrum, 1947. - Passim geïllustreerd met Augustinus-teksten in vertaling. Herdruk: 1949 en 1957³ (2 dln.).

* Polman, 1965 = Polman (A.D.R.), *De leer van God bij Augustinus*, Kampen, J.H. Kok, 1965. - Met passim citaten in vertaling, o.m. uit *Contra Maximinum* en *De trinitate*.

* Schuur, 1688 = Vander Schuur (Andreas), *Antwoord Aen den Nieuwen Wegwyzer. Behelzende een klare Uitlegginge van de leere der Genade Gods ..., II. Deel*, Utrecht, A. vanden Eynden, 1688. - Argumenteert passim met citaten uit Augustinus en geeft op p. 41-97 doorlopend een

bloemlezing uit Augustinus' geschriften.

* Sizoo, 1929 = Sizoo (A.), *Het leven van Augustinus*, Delft, W.D. Meinema, 1929. - Met verscheidene stukken vertaling.

* Sizoo, 1941 = *Augustinus over het Credo ...*, vertaald en ingeleid door A. Sizoo en G.C. Berkouwer, Kampen, J.H. Kok, 1941. - Korte inleiding door Sizoo (p. 7-11), studie van Berkouwer over *Augustinus en het Credo* (p. 12-55) en integrale vertaling door Sizoo van *Enchiridion*, *De fide et symbolo*, *De symbolo sermo ad catechumenos* en *Sermones* 212-215.

* Sizoo, 1943 = Sizoo (A.), *Augustinus (Uren met Groote Mystici)*, Baarn, Hollandia, 1943. - Inleiding (p. 1-21) en bloemlezing van 140 fragmenten, waarvan register op p. 191-192.

* Sizoo, 1947 = Sizoo (A.), *Toelichting op Augustinus' Belijdenissen*, Delft, W.D. Meinema, 1947. - Passim wordt 'Augustinus uit Augustinus' toegelicht, met aanhalingen uit zijn geschriften.

* Sizoo, 1953 = Sizoo (A.), *Christenen in de antieke wereld*, Kampen, J.H. Kok, 1953. - Is grotendeels een bloemlezing van christelijke teksten. Uit brieven, preken en andere geschriften van Augustinus wordt vrij veel vertaald. *Lijst van vertaalde passages* op p. 203-204.

* Sizoo, 1954 = *Levende woorden van Augustinus. Gedachten uit zijn preken*, verzameld ... door A. Sizoo, Kampen, J.H. Kok, 1954. - Reeks van korte fragmenten (één per blz.) in vertaling.

* Sizoo, 1957 = Sizoo (A.), *Augustinus. Leven en werken*, Kampen, J.H. Kok, 1957. - Met verscheidene stukken vertaling, gedeeltelijk uit vroegere publikaties van de auteur overgenomen. Zie de *Aantekeningen* op p. 338-344.

* *Stad Gods*, 17-57 = *De Stad Gods. Maandblad ter bevordering van geloofskennis en geloofsbeleving*, 17 (1950-1951) - 57 (1990-1991). - In nagenoeg elke aflevering worden een paar blz. Augustinus in vertaling afgedrukt. Soms groeit een reeks van fragmenten uit tot een nuttig geheel. De vertalingen zijn nu en dan geleend, maar meestal eigen werk, steeds anoniem (o.m. Zr. Augustina van Reysen en Zr. Maria-Louise Hébrard ?).

* Thierry, 1978 = Thierry (J.J.), *Het opstandingsgeloof in de vroegchristelijke kerk*, Amsterdam, Buijten-Schipperheijn, 1978. - Met verscheidene vertalingen, o.m. van *Sermones* van Augustinus.

* Vlack, 1621 = *Twee tractaten. Geschreven door den heylighen Oudt-Vader Augustinum ...* Wt het Latijn in Nederduytsch over geset door D.

Vlack de Ionghe ... , Amstelredam, I. Ez. Kloppenburgh, 1621. - Vertaling van *De praedestinatione sanctorum* en *De dono perseverantiae*.

* Vromen, 1985 = *Luisteren naar Sint Augustinus; preken voor het liturgisch jaar*. Uit het Latijn vertaald door Frans Vromen (*Kerkvaderteksten met commentaar*, 7), Bonheiden, Abdij Bethlehem, 1985. - Vertaling van 15 *Sermones* en de *enarratio* op Psalm 97. Inleiding door T.J. van Bavel (p. 7-12).

* Wijdeveld, 1986 = *Twintig preken van Aurelius Augustinus*, ingeleid, vertaald en toegelicht door Gerard Wijdeveld (*Ambo-Klassiek*), Baarn, Ambo, 1986. - Vertaling van 19 *Sermones* en de preek *De excidio urbis Romae*.

II. VERTALINGEN VAN AFZONDERLIJKE GESCHRIFTEN VAN AUGUSTINUS

Contra academicos (386)

* Klerk, 1903-1904, p. 280-282. - Vertaling uit cap. 2 van boek 2.

De beata vita (386)

* Lieshout, 1936, p. 23-77. - Integrale vertaling (+ *retract.*), met voetnoot-aantekeningen.

De bono coniugali (401)

* Aurelius Augustinus, *Het goede van het huwelijk*, vertaald en ingeleid door Anne-Marijke Silvius-Janssen, Brugge, Tabor, 1985. - Integrale vertaling (+ *retract.*), met 33 blz. inleiding en voetnoot-aantekeningen.

De catechizandis rudibus (399 ?)

* Sint Augustinus, *Het eerste geloofsonderricht*. Uit het Latijn vertaald door de Paters Augustijnen te Nijmegen (*Geert Groote Genootschap*, 692), 's Hertogenbosch, G.G.G., 1955. - Op p. 7-12 inleiding door H. Robbers. Integrale vertaling.

* Aurelius Augustinus, *Het eerste geloofsonderricht*, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Gerard Wijdeveld (*Amboboeken*), Baarn, Ambo, 1982. - Integrale vertaling.

De civitate Dei (412-426/427)

* Aurelius Augustinus, *De stad van God*, vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld (*Baskerville serie*), Baarn, Ambo - Amsterdam, Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1983. - Integrale vertaling (+ *retract.*), met aantekeningen (p. 1203-1256) en registers (p. 1257-1295). Herdruk: 1984.

* van Oort (J.), *Jeruzalem en Babylon. Een onderzoek van Augustinus' De stad van God ...*, 's-Gravenhage, Boekencentrum, 1986. - Met passim, o.m. op p. 100-116 doorlopend, tekst en vertaling van korte fragmenten (+ *retract.*).

Confessiones (ca. 400)

Wij vermelden de vijf integrale vertalingen uit onze eeuw:

* *Aurelius Augustinus' Belijdenissen in XIII boeken*. Uit het Latijn vertaald door Frans Erens, Amsterdam, C.L. van Langenhuysen / S.L. van Looy // Gent, A. Herckenrath, 1903. - Met korte inleiding. Herziene herdrukken, tot: Amsterdam, S.L. van Looy, 1924⁴.

* *Augustinus' Belijdenissen*. Uit het Latijn vertaald en ingeleid door A. Sizoo, Delft, W.D. Meinema, 1928. - Herziene herdrukken, tot 1982⁸. Vanaf 1940⁵ worden ook 'getuigenissen' vertaald, w.o. *retract*. In 1939 werd dezelfde vertaling met de 'getuigenissen' in een Latijns/Nederlandse uitgave uitgebracht:

* *Augustinus' Confessiones*. Latijnsche tekst met vertaling en inleiding van A. Sizoo, Delft, W.D. Meinema, 1939. - Herziene herdruk; 1948².

* *De Belijdenissen van den H. Augustinus in XIII boeken ...* vertaald door J.A. van Lieshout (*Wereldbibliotheek*, 559), Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1930. - Herdrukt tot: Amsterdam, Wereldbibliotheek / Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1955⁴ (hier wordt de vertalersnaam foutief Lieshoudt gespeld).

* Aurelius Augustinus, *Belijdenissen*, vertaald door Th. P. van Baaren (*Christelijke klassieken*), Utrecht, J. Bijleveld, 1954. - Literaire vertaling, zonder aantekeningen.

* *De Belijdenissen van Aurelius Augustinus*, vertaald door Gerard Wijdeveld, Utrecht, De Fontein - Merksem, Westland, 1963. - Met 27 blz. inleiding en 31 blz. aantekeningen. Herziene herdrukken, tot: Baarn, Ambo - Amsterdam, Athenaeum - Polak & Van Gennep, 1985³.

De recentste gedeeltelijke vertaling van enige omvang staat in:

- * Janssen, 1984, p. 43-77, 472-494, 628-649. - Fragmenten uit alle boeken.

De continentia [395]

- * Sint Augustinus, *Over de zelfucht. De adel van het christelijk huwelijk*. Bewerkt door Maria Ruhe (*Getuigen*, I, 6), Amsterdam, De R.K. Boekcentrale, 1941. - Integrale vertaling, met korte inleiding en voetnoot-aanteekeningen.

De correptione et gratia (426/427)

- * *Het Boek van den H. Augustinus van de Berisping en de Genade ...* Vertaald door A. Vander Schuur, Utrecht, A. vanden Einden, 1686. - Met een 'jansenistische' inleiding.

De disciplina christiana [398]

- * van Bavel (T.J.), *Augustinus over de christelijke levensleer*, in: *Moeder van Goede Raad en H.-Rita*, 1978, p. 74-79.114-120; 1979, p. 14-21.53-59.86-92. - Integrale vertaling en commentaar.

De diversis quaestionibus (388-397)

- * *Quaestio 46*: van Winden (J.C.M.), *Augustinus, Quaestio 46: De ideis*, in: *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, N.R.*, 48 (1985), p. 24-27. - Inleiding en vertaling.
- * *Quaestio 71*: van Bavel (T.), *Vriendschap en de wet van Christus*, in: *Ons geestelijk leven*, 48 (1971), p. 177-185. - Vertaling en commentaar.

De divinatione daemonum (ca. 407)

- * Geerlings (Hermanus Jacob), *De antieke daemonologie en Augustinus' geschrift De Divinatione Daemonum*, 's-Gravenhage, Excelsior, 1953. - Op p. 115-139 integrale vertaling tgv. de Latijnse tekst.

De doctrina christiana (397-426/427)

- * Sint-Augustinus, *Over de christelijke leering*, vertaald door Frans Vermuyten ... , Mechelen, F. Vermuyten - Brussel, De Standaard, 1924 [eig.

1925]. - Vertaalt fragmenten uit het gehele werk, vooral uit boeken 1 en 4.

* Sizoo, 1943, p. 172-185. - Vertaalt cap. 3-22 van boek 1.

De dono perseverantiae (429 ?)

* Vlack, 1621, p. 45-98. - Integrale vertaling.

Enchiridion (422 ?)

* H. Augustinus ... , *Enchiridion. Handleiding voor Laurentius over de deugden van Geloof, Hoop en Liefde*. Bewerkt door Carel Bloemen, Roermond, J.J. Romen, 1930. - Integrale vertaling, met 7 blz. inleiding en voetnoot-aantekeningen.

* Sizoo, 1941, p. 56-147. - Integrale vertaling.

Epistulae [386-430]

Wij vermelden eerst, in alfabetische volgorde met op kop een bondige citeerformule, publikaties waarin belangrijke vertalingen van brieven voorkomen. Daarna geven wij een overzicht van alle brieven die integraal of grotendeels in het Nederlands werden vertaald.

* Bavel, 1979-1980 = van Bavel (T.J.), *Augustinus aan Eudoxius; Augustinus, Troostbrief aan Sapida*, in: *Moeder van Goede Raad en H.-Rita*, 1979, p. 114-116; 1980, p. 10-15.32-36.73-76. - *Epist.* 48 en 263: vertaling en commentaar.

* Coppens, 1945 = Sint Augustinus, *Brief aan Proba*. Vertaling Leo Coppens, Kontich, Paters Augustijnen, 1945. - Inleiding en vertaling van *epist.* 130 en 131.

* Hoogstraten, 1684 = *Drie Brieven van den H. Oudvader Augustinus. Noopende het stuk van Gods Eeuwige Verkiezinge en Genade*. Vertaelt door F.v.H. [= Fransois van Hoogstraten], Rotterdam, F. van Hoogstraeten, 1684. - Integrale vertaling van *epist.* 186, 194 en 217.

* Huisman, 1956 = Huisman (Hendrik), *Augustinus' briefwisseling met Nectarius. Inleiding-tekst-vertaling-commentaar*, Amsterdam, J. Babeliowsky, 1956. - Met integrale vertaling van *epist.* 90-91 en 103-104, tgov. de Latijnse tekst.

* Koopmans, 1949 = Koopmans (Jacob Hendrik), *Augustinus' briefwisseling met Dioscorus. Inleiding-tekst-vertaling-commentaar*, Amsterdam,

Jasonpers, 1949. - Met integrale vertaling van *epist.* 117-118, tgov. de Latijnse tekst.

* Muys, 1941 = Muys (Albert Pieter), *De briefwisseling van Paulinus van Nola en Augustinus ...*, Hilversum, J. Schipper, 1941. - Op p. 20-152 integrale vertaling van de 14 brieven.

Lijst van brieven die integraal of voor belangrijke delen zijn vertaald, met verwijzing hetzij naar de daareven vermelde publikaties, hetzij naar de titels uit afd. I.

- ep.* 3 : *Stad Gods*, 20 (1953-1954), p. 44-45.
- 10 : *Stad Gods*, 20 (1953-1954), p. 60-61.
- 21 : Bavel, 1986, p. 180-184.
- 24-25 (Paulinus) : Muys, 1941, p. 20-29.
- 26 : *Stad Gods*, 20 (1953-1954), p. 29-30.
- 27 : Muys, 1941, p. 30-36.
- 30 (Paulinus) : Muys, 1941, p. 37-39.
- 31 : Muys, 1941, p. 40-45.
- 32 (Paulinus) : Muys, 1941, p. 46-53.
- 33 : Bavel, 1986, p. 204-206.
- 42 : Muys, 1941, p. 54.
- 45 : Muys, 1941, p. 55-56.
- 48 : Bavel, 1979-1980, *passim*.
- 50 : Sizoo, 1957, p. 148-149.
- 67 : Sizoo, 1953, p. 132-133.
- 68 (Hieronimus) : Sizoo, 1953, p. 133-135.
- 72 (Hieronimus) : Sizoo, 1953, p. 135-138.
- 73 : Sizoo, 1953, p. 142-145.
- 80 : Muys, 1941, p. 57-59.
- 81 (Hieronimus) : Sizoo, 1953, p. 148-149.
- 90 (Nectarius) : Huisman, 1956, p. 33.
- 91 : Huisman, 1956, p. 35-49.
- 94 (Paulinus) : Muys, 1941, p. 60-68.
- 95 : Muys, 1941, p. 69-77.
- 103 (Nectarius) : Huisman, 1956, p. 51-55.
- 104 : Huisman, 1956, p. 57-83.
- 113-114 : Sizoo, 1957, p. 134-135.
- 116 : Sizoo, 1957, p. 136.
- 117 (Dioscorus) : Koopmans, 1949, p. 43.
- 118 : Koopmans, 1949, p. 45-83.
- 120 : Polman, 1965, p. 84-87 en 129-131.

- 121 (Paulinus) : Muys, 1941, p. 78-93.
- 130 : Coppens, 1945, p. 13-47; Doornik, 1975, IV, p. 116-125.
- 131 : Coppens, 1945, p. 49-51.
- 133 : Sizoo, 1957, p. 139-141.
- 134 : Bavel, 1986, p. 224-227.
- 146 : Sizoo, 1957, p. 167-168.
- 147 : Sizoo, 1943, p. 46-54.
- 149 : Muys, 1941, p. 94-121.
- 186 : Hoogstraten, 1684, p. 42-81; Muys, 1941, p. 122-152.
- 187 : Polman, 1965, p. 313-323, passim.
- 194 : Hoogstraten, 1684, p. 1-42.
- 211 : Sizoo, 1953, p. 49-57.
- 213 : Sizoo, 1953, p. 123-127.
- 217 : Hoogstraten, 1684, p. 81-108.
- 220 : *Stad Gods*, 20 (1953-1954), p. 141.157.173.
- 244 : Sizoo, 1957, p. 165-166.
- 247 : Sizoo, 1957, p. 137-139.
- 255 : Sizoo, 1957, p. 131.
- 258 : *Stad Gods*, 49 (1982-1983), p. 142-143.
- 263 : Bavel, 1980, p. 32-76, passim.
- 269 : Sizoo, 1957, p. 167.
- Divjak 10* : Bavel, 1986, p. 191-197.

In epistulam Iohannis ad Parthos tractatus (407 ?)

* *Eenheid en liefde*. Augustinus, *Preken over de eerste brief van Johannes*, vertaald door T.J. van Bavel, Heverlee, Augustijns Historisch Instituut, 1969. - Inleiding (p. 5-12), integrale vertaling, aantekeningen (p. 179-192).

Contra epistulam Manichaei, quam vocant fundamenti (396)

* *Het Boek van den H. Augustijn ... Tegens Manicheus Brief, dienze des Fondaments noemen ...* Vertaald voor en door Lief-hebbers der Oude Waerheid, Antwerpen, A. Lintman, 1676. - Op p. 5-96 integrale vertaling.

* Dankbaar (W.F.), *Schriftgezag en kerkgezag bij Augustinus*, in: *Nederlands theologisch tijdschrift*, 11 (1956-1957), p. 37-59. - Op p. 52-58, passim, citaten uit par. 5-6 en 17.

De excidio urbis Romae (410)

* Wijdeveld, 1986, p. 175-186. - Integrale vertaling; aantekeningen: *ibid.*,

p. 207-208.

De fide et symbolo (393)

* Sizoo, 1941, p. 148-173. - Integrale vertaling.

De fide rerum invisibilium (na 399)

* Bavel, 1986, p. 120-124. - Inleiding en vertaling van fragmenten uit par. 1-4.

Contra Fortunatum Manichaeum disputatio (392)

* Arnold/Hooghe, 1701, p. 819-824. - Vertaling van de opwerpingen van Fortunatus.

Contra Gaudentium Donatistarum episcopum (418/419)

* Arnold/Hooghe, 1701, p. 853-855. - Vertaalt de door Augustinus aangehaalde uitspraken van Gaudentius.

De gratia Christi (418)

* Schuur 1688, p. 1-40, passim, en p. 54-68, doorlopend. - Vertaling van allerlei citaten en fragmenten.

De haeresibus ad Quodvultdeum (428/429)

* Sizoo, 1947, p. 73-77. - Vertaling van cap. 46.

De immortalitate animae (387)

* Wolfskeel (Cornelia Wilhelmina), *De immortalitate animae van Aurelius Augustinus. Een ... inleiding, gevolgd door een vertaling en een commentaar ...*, Utrecht, s.n., 1973 (diss. R.U. Utrecht). - Op p. 52-238 integrale tekst, vertaling en commentaar.

In Iohannis evangelium tractatus [413/418 ?]

* Aurelius Augustinus, *Homilieën over het Evangelie van Johannes*. Bloemlezing samengesteld en vertaald door Cl. Bleukers, 4 dln. (*Levens-*

bronnen), Brugge-Utrecht, Desclée De Brouwer, 1967-1969. - Vertaling van fragmenten uit alle preken, met korte inleidingen.

* Sint Augustinus, *Verhandelingen over het Evangelie volgens Sint Jan*. Bewerkt door H.J. Scheerman, 2 dln. (*Getuigen*, I, 1-2), Amsterdam, De R.K. Boekcentrale, 1940. - Integrale vertaling van preken 1-6, met korte inleidingen.

* Janssen, 1984, p. 466-472. - Fragmenten uit *tract.* 33.

Adversus Iudaeos [429/430 ?]

* Smelik (K.A.D.), *Hagar & Sara; de verhouding tussen Jodendom en Christendom in de eerste eeuwen*, Baarn, Ten Have, 1979. - Op p. 114-119 korte analyse en vertaling van fragmenten uit par. 6-10.

Contra Iulianum (421-422)

* Schuur, 1688, p. 69-76. - Vertaalt fragmenten uit boek 3, cap. 9 en boek 5, cap. 3-4.

De magistro (388/390)

* Aurelius Augustinus, *De magistro*, ingeleid, vertaald en toegelicht ... door Gerard Egbert Anton Maria Wijdeveld, Amsterdam, H.J. Paris, 1937. - Op p. 31-125 integrale vertaling, tgv. de Latijnse tekst. Herdruk: 1938.

Contra Maximinum Arianorum episcopum (428/429)

* Polman, 1965, p. 105-226, *passim*. - Korte fragmenten uit cap. 14-23 van boek 2.

De mendacio (394/395)

* *Stad Gods*, 19 (1952-1953), *passim* (niet gepagineerd). - Ongeveer drie vierden van het traktaat vertaald.

De moribus ecclesiae catholicae (387/388)

* *Stad Gods*, 18 (1951-1952), *passim* (niet gepagineerd). - Ongeveer drie vierden van het traktaat vertaald.

* St. Augustinus, *Gedeelten uit De Moribus Ecclesiae*, Amsterdam, Sigfried, 1974. - Bijna integrale vertaling.

De ordine (386)

* Klerk, 1903-1904, p. 283-411, passim. - Deels vertaling, deels resumé van cap. 3-11 uit boek 1.

De peccatorum meritis et remissione (411-412)

* Schuur, 1688, p. 41-49. - Vertaling van fragmenten uit cap. 21 en 28 van boek 1.

De perfectione iustitiae hominis (ca. 415)

* Arnold/Hooghe, 1701, p. 858-860. - Vertaalt de door Augustinus aangehaalde *definitiones* van Caelestius.

De praedestinatione sanctorum (429 ?)

* Vlack, 1621, p. 1-44. - Integrale vertaling.

In psalmos enarrationes [392-418]

Wij vermelden eerst drie publikaties waarin commentaren op verscheidene Psalmen (gedeeltelijk) worden vertaald. Daarna komen vertalingen van afzonderlijke *enarrationes*, in de volgorde van de Psalmen, aan bod. De nummering is die van de *Vulgata*, die vanaf Ps. 9 tot Ps. 147 verschilt van de Hebreeuwse.

* *Geluck en zaligheyt alleen te vinden in Godt. Getrocken uyt den Grooten Vader Augustinus ...*, Antwerpen, P. Jacobs, 1729 - Vertaling van fragmenten uit comm. op Ps. 32 (*enarr.* 2), 34, 72, 127 en 148.

* *Stad Gods*, 31 (1964-1965) - 37 (1970-1971), passim. - In een lange reeks afleveringen wordt de bloemlezing van A.M. Besnard - J. Perret, *Saint Augustin, Prier Dieu - Les psaumes* (Paris, 1964), nagenoeg integraal vertaald en met enkele fragmenten aangevuld.

* *Augustinus van Hippo*, in: Demeyer (R.) - Hoste (A.) - Wagenaar (C.), *Pelgrim naar de bronnen; hoogtepunten uit de spiritualiteit*, Tielt-Amsterdam, Lannoo, 1976, p. 164-175. - Inleiding en vertaling van korte frag-

menten uit comm. op Ps. 4, 37, 85, 87, 101, 118 (*enarr.* 29) en 149, door A. Hoste.

* Ps. 30-33 : Sizoo, 1954, p. 119-144. - Reeks korte fragmenten vertaald.

* Ps. 41 : Janssen, 1984, p. 602-612. - Reeks korte fragmenten vertaald.

* Ps. 60 : *Over de eenheid tussen Christus en zijn Kerk ...* Presentatie: L. Grollenberg - P. Struik, in: *Tijdschrift voor geestelijk leven*, 14 (1958), p. 665-676. - Met integrale vertaling.

* Ps. 85 : Janssen, 1984, p. 560-575. - Reeks fragmenten vertaald.

* Ps. 97 : Vromen, 1985, p. 35-48. - Integrale vertaling.

* Ps. 99 : van Bavel (T.J.), *Jubelen voor de Heer ...; Jubel voor God ...*, in: *Ons geestelijk leven*, 54 (1977), p. 122-139.170-186. - Integrale vertaling en commentaar.

* Ps. 132 : *Uiteenzetting van Sint Augustinus over Psalm 132*. Vertaling: Zuster Benedicta, Luc Verheyen, Michel Coune, Brugge, Zevenkerken, 1979. - Integrale vertaling.

Psalmus contra partem Donati (393/394)

* Meer, 1947, p. 101-104, *passim*. - Poëtische vertaling van 62 verzen.

Regula [ca. 397]

Wij vermelden vier vertalingen uit de laatste decennia:

* Balthasar (Hans-Urs von), *Vijf bronnen van christelijke geest*. Nederlandse vertaling van Lieske van den Eeden-Visser (*Standaardboekery*), Haarlem, De Spaarnestad, 1957. - Op p. 102-112 vertaling van de zgn. *Regula secunda* en *Regula tertia* (die als de authentieke wordt aangezien), mannelijke versie, voorafgegaan door inleidende bijdragen van Winfried Hümpfner, M. Verheijen en Adolar Zumkeller (p. 85-101).

* Zumkeller (Adolar), *De Regel van de Heilige Augustinus met Inleiding en Verklaring*. Nederlands van het noviciaat te Postel, Postel, Abdij der Norbertijnen, 1960. - Op p. 16-29 vertaling, mannelijke versie. Herdrukken, tot: Postel, Posteluitgaven, 1966³.

* van Bavel (T.J.), *Regel van Sint-Augustinus*, in: *Gedenkboek Orde van Prémontré 1121-1971*, Averbode, Altiora, 1971, p. 115-119. - Vertaling van de mannelijke versie, naar de kritische uitgave van L. Verheijen

(1967). Deze vertaling vaak herdrukt, o.m. in: Augustinus van Hippo, *Regel voor de gemeenschap*. Vertaling en commentaar van T.J. van Bavel, Averbode, Altiora, 1982 (vrouwelijke versie en mannelijke versie); 3de druk: Averbode, Altiora - Kampen, J.H. Kok, 1991.

* Penning de Vries (Piet), *De Zusters van Jezus' Barmhartigheid, met de regel van de heilige Augustinus*, Brugge, Hoofdklooster van de kongregatie, 1981. - Op p. [15-24] vertaling van de vrouwelijke versie.

Retractationes (ca. 427)

Een volledige Nederlandse vertaling van de *Retractationes* is ons niet bekend. Dikwijls is echter bij een afzonderlijk geschrift de bijbehorende *retract.* vertaald. Waar het pas geeft, vermelden wij dat in onze toelichtingen. Enkele fragmenten vindt men ook in:

* Sizoo, 1957, p. 16, 81, 270-271 en 298. - Uit *prol.* en cap. 7 van boek 1, uit cap. 32 en 56 van boek 2.

De sancta virginitate (401)

* Aurelius Augustinus, *De maagdelijkheid - de totale toewijding aan God*, vertaald en ingeleid door Anne-Marijke Silvius-Janssen, Brugge, Tabor, 1988. - Integrale vertaling (+ *retract.*), met 34 blz. inleiding en voetnoot-aantekeningen.

De sermone Domini in monte (392/397)

* *Stad Gods*, 21 (1954-1955), p. 28-189, *passim*. - Reeks fragmenten vertaald.

Sermones [392-430]

Wij vermelden eerst, in alfabetische volgorde met op kop een bondige citeerformule, publikaties waarin belangrijke vertalingen van *sermones* voorkomen. Daarna geven wij een overzicht van alle *sermones* die integraal of grotendeels in het Nederlands werden vertaald.

* Bavel, 1986-1989 = van Bavel (T.J.), *Preek 9, over de tien geboden*, in: *Moeder van Goede Raad en H. Rita*, 1986, p. 49 - 1989, p. 87, *passim*. - Vertaling en commentaar.

* *Dry sermoenen*, ca. 1710 = *Dry sermoenen van de HH. Vaders Augusti-*

nus, Leo, Bernardus, ghepredickt in den Vasten. Vertaelt uyt het Latyn, Ghendt, M. vander Ween, ca. 1710. - Hierin Augustinus' *sermo* 205 integraal vertaald.

* Lieshout, 1934 = *Kerstpreken van St. Augustinus*, uit het Latijn vertaald door J.A. van Lieshout (*G-G-G*, 463), 's Hertogenbosch, Geert Groote Genootschap, 1934. - Integrale vertaling van 7 *sermones*.

* Mohrmann, 1948 = Sint Augustinus, *Preken voor het volk handelende over de heilige Schrift en het Eigen van den Tijd*, vertaald en ingeleid door Christine Mohrmann (*Monumenta christiana*, I, 1), Utrecht-Brussel, Het Spectrum, 1948. - Integrale vertaling van 62 *sermones*, met 64 blz. inleiding en voetnoot-aantekeningen.

* *Vier preken*, 1985 = Sint Augustinus, *Vier preken over het Onze Vader*. Vertaling Athanasius van der Weijden i.s.m. Victor Camps en Martijn Schrama, Eindhoven, Augustijnenconvent, 1985. - Integrale vertaling van *serm.* 56-59.

* Vromen, 1978 = *227e preek van St. Augustinus gehouden op Paasdag, over de heilige geheimen* (vert. F. Vromen), in: *Ons geestelijk leven*, 55 (1978), p. 104-107. - Integrale vertaling.

* Wijdeveld, 1988 = Aurelius Augustinus, *Carthaagse preken*, ingeleid, vertaald en toegelicht door Gerard Wijdeveld (*Ambo-Klassiek*), Baarn, Ambo, 1988. - Integrale vertaling van 15 *sermones*.

Lijst van *sermones* die integraal of voor belangrijke delen zijn vertaald⁶, met verwijzing hetzij naar de daareven vermelde publikaties, hetzij naar de titels uit afd. I.

- serm.* 2 : Mohrmann, 1948, p. 3-12.
 9 : Bavel, 1986-1989, passim; Wijdeveld, 1986, p. 43-69.
 14 : Mohrmann, 1948, p. 13-20.
 17 : Mohrmann, 1948, p. 34-40.
 19 : Wijdeveld, 1988, p. 21-29.
 21-22 : Mohrmann, 1948, p. 41-63.
 23 : Wijdeveld, 1988, p. 30-41.
 29 : Mohrmann, 1948, p. 64-67; Wijdeveld, 1988, p. 42-45.

⁶ Wij geven eerst de klassieke reeks van de Maurijnse editie, dan de achteraf uitgegeven 'sermones extravagantes' (Caillau, Denis enz.). Bij deze laatste voegen wij tussen ronde haken de recentelijk voorgestelde 'inlasnummers' van Lambot-Verbraken. Cf. P.-P. Verbraken, in: *Corona gratiarum ... Eligio Dekkers ... oblata*, I (*Instrumenta patristica*, X), Brugge - 's Gravenhage, 1975, p. 315-337.

- 30-31 : Mohrmann, 1948, p. 68-82.
- 34 : Sizoo, 1953, p. 69-74; Hamman, 1971, p. 276-280.
- 38 : Janssen, 1984, p. 308-314.
- 42 : *Stad Gods*, 46 (1979-1980), p. 40-41.
- 43 : Mohrmann, 1948, p. 83-89.
- 46 : Doornik, 1975, IV, p. 63-83.
- 49 : Janssen, 1984, p. 91-101.
- 52 : Mohrmann, 1948, p. 90-107.
- 53 : Wijdeveld, 1986, p. 136-148.
- 56 : Mohrmann, 1948, p. 120-135; *Vier preken*, 1985, p. 1-19.
- 57 : *Vier preken*, 1985, p. 20-32.
- 58 : *Vier preken*, 1985, p. 33-45; Vromen, 1985, p. 57-73; Wijdeveld, 1986, p. 32-42.
- 59 : *Vier preken*, 1985, p. 46-50.
- 60 : Wijdeveld, 1986, p. 149-155.
- 63-64 : *Stad Gods*, 38 (1971-1972), p. 105 en 120.
- 65 : Mohrmann, 1948, p. 136-142.
- 68 : Mohrmann, 1948, p. 143-159.
- 70 : Mohrmann, 1948, p. 160-163.
- 72 : *Stad Gods*, 38 (1971-1972), p. 152-153.
- 73 : Mohrmann, 1948, p. 164-167.
- 75 : *Stad Gods*, 38 (1971-1972), p. 172-175.
- 86 : Mohrmann, 1948, p. 168-180.
- 88 : Janssen, 1984, p. 373-385.
- 94 : Klerk, 1930, p. 42.
- 97 : Wijdeveld, 1986, p. 156-159.
- 98 : Mohrmann, 1948, p. 189-196.
- 104 : Mohrmann, 1948, p. 197-201.
- 105 : Wijdeveld, 1988, p. 46-57.
- 116 : Janssen, 1984, p. 224-231.
- 119-120 : Mohrmann, 1948, p. 214-222.
- 126 : Mohrmann, 1948, p. 223-235.
- 127 : Sizoo, 1943, p. 157-166.
- 130 : Janssen, 1984, p. 519-527.
- 131 : Wijdeveld, 1988, p. 58-66.
- 132 : Mohrmann, 1948, p. 239-243.
- 137-138 : Mohrmann, 1948, p. 244-269.
- 150 : Wijdeveld, 1988, p. 67-78.
- 151 : Mohrmann, 1948, p. 270-278.
- 166 : *Stad Gods*, 42 (1975-1976), p. 40-41.
- 175 : Mohrmann, 1948, p. 279-286.

- 178 : Meer, 1947, p. 345-349.
184 : Lieshout, 1934, p. 3-6; Wijdeveld, 1986, p. 70-72.
185 : Lieshout, 1934, p. 24-27; Mohrmann, 1948, p. 289-292;
Vromen, 1985, p. 15-18.
186 : Lieshout, 1934, p. 28-31.
187 : Mohrmann, 1948, p. 293-297.
188 : Lieshout, 1934, p. 7-10.
189-190 : Mohrmann, 1948, p. 298-302.
192 : Lieshout, 1934, p. 11-14.
193-194 : Lieshout, 1934, p. 15-23; Vromen, 1985, p. 19-28.
198 : Mohrmann, 1948, p. 307-310.
199 : Sizoo, 1929, p. 103-109; Wijdeveld, 1986, p. 73-76.
200 : Mohrmann, 1948, p. 311-314.
204 : Vromen, 1985, p. 29-33.
205 : *Dry sermoenen*, ca. 1710, p. 8-12.
206-207 : Mohrmann, 1948, p. 315-321.
209 : Mohrmann, 1948, p. 322-324.
212 : Sizoo, 1941, p. 190-193; Vromen, 1985, p. 49-55.
213 : Sizoo, 1941, p. 194-204; Janssen, 1984, p. 161-168; Wijdeveld, 1986, p. 21-31.
214 : Sizoo, 1941, p. 205-216.
215 : Sizoo, 1941, p. 217-224; Mohrmann, 1948, p. 329-336;
Janssen, 1984, p. 149-160.
220 : Sizoo, 1953, p. 80-81.
221 : Sizoo, 1953, p. 75-79; Vromen, 1985, p. 81-87.
223 : Mohrmann, 1948, p. 337-339; Vromen, 1985, p. 75-79.
224 : Wijdeveld, 1986, p. 87-89.
225 : Mohrmann, 1948, p. 340-344.
227 : Lampen, 1955, p. 46-48; Vromen, 1978, p. 104-107.
228-229 : *Stad Gods*, 40 (1973-1974), p. 14-15.
230 : Vromen, 1985, p. 89-90.
231 : Mohrmann, 1948, p. 361-366; Vromen, 1985, p. 91-99.
232 : Mohrmann, 1948, p. 367-375.
233-234 : Vromen, 1985, p. 101-115.
240-242 : Mohrmann, 1948, p. 376-398.
244 : Mohrmann, 1948, p. 399-405.
254 : Wijdeveld, 1986, p. 90-96.
255 : Mohrmann, 1948, p. 406-413; Wijdeveld, 1988, p. 79-85.
258 : Vromen, 1985, p. 117-121.
261 : Mohrmann, 1948, p. 422-430; Vromen, 1985, p. 123-135;
Wijdeveld, 1988, p. 86-93.

- 264 : Mohrmann, 1948, p. 431-442.
- 265 : Wijdeveld, 1986, p. 97-107.
- 268 : Wijdeveld, 1986, p. 108-112.
- 269 : Mohrmann, 1948, p. 447-451.
- 270 : Vromen, 1985, p. 137-156.
- 271 : Mohrmann, 1948, p. 452-453; Sizoo, 1957, p. 213-214.
- 272 : Mohrmann, 1948, p. 454-456; Janssen, 1984, p. 393-396.
- 279 : Wijdeveld, 1988, p. 94-108.
- 285 : Wijdeveld, 1988, p. 109-115.
- 286 : Wijdeveld, 1986, p. 113-118.
- 288 : Wijdeveld, 1988, p. 116-125.
- 291 : Wijdeveld, 1986, p. 119-125.
- 300 : Wijdeveld, 1986, p. 126-131.
- 305 : Wijdeveld, 1986, p. 132-135.
- 311 : Wijdeveld, 1988, p. 134-144.
- 314 : Sizoo, 1957, p. 214-216.
- 320 : Meer, 1947, p. 484.
- 329 : Doornik, 1975, I, p. 93-95.
- 339 : Wijdeveld, 1986, p. 160-174.
- 340 : *Stad Gods*, 53 (1986-1987), p. 138-139.
- 343 : Wijdeveld, 1988, p. 145-156.
- 355 : Klerk, 1930, p. 54-64; Sizoo, 1953, p. 97-105.
- 356 : Sizoo, 1953, p. 106-117.
- 357 : Bavel, 1986, p. 211-215; Wijdeveld, 1988, p. 157-163.
- Caillau II, 11 (= 112A) : Mohrmann, 1948, p. 202-213.
- Denis 5 (= 375B) : Mohrmann, 1948, p. 345-352.
- Denis 16 (= 299D) : Wijdeveld, 1988, p. 126-133.
- Denis 21 (= 15A) : Mohrmann, 1948, p. 21-33.
- Frangip. 9 (= 114A) : Mohrmann, 1948, p. 181-188.
- Guelf. 3 (= 218C) : Mohrmann, 1948, p. 325-328.
- Guelf. 7 (= 229A) : Wijdeveld, 1986, p. 77-80.
- Guelf. 8 (= 229B) : Thierry, 1978, p. 129-131.
- Guelf. 9 (= 229E) : Mohrmann, 1948, p. 355-360; Janssen, 1984, p. 232-241.
- Guelf. 12 (= 229H) : Wijdeveld, 1986, p. 81-86.
- Guelf. 14 (= 229L) : Mohrmann, 1948, p. 414-417.
- Guelf. 15 (= 229M) : Thierry, 1978, p. 133-137.
- Guelf. 16 (= 229N) : Mohrmann, 1948, p. 418-421.
- Guelf. 18 (= 260D) : Thierry, 1978, p. 139-142.
- Guelf. 20 (= 265D) : Mohrmann, 1948, p. 443-446.
- Mai 129 (= 132A) : Mohrmann, 1948, p. 236-238.

Morin 11 (= 53A) : Mohrmann, 1948, p. 108-119; Janssen, 1984, p. 315-323.

Wilmart 9 (= 229D) : Mohrmann, 1948, p. 353-354.

Soliloquia (386/387)

* Lieshout, 1936, p. 81-192. - Integrale vertaling (+ *retract.*), met voetnoot-aantekeningen.

* Sizoo, 1943, p. 23-29. - Vertaling van par. 2-6 uit boek 1.

De spiritu et littera (412)

* Schuur, 1688, p. 50-53. - Vertaalt fragmenten van cap. 3 en 30.

De symbolo sermo ad catechumenos (?)

* Sizoo, 1941, p. 174-189. - Integrale vertaling.

De trinitate [399-419]

* Polman, 1965, *passim*. - Korte fragmenten, w.o. het slotgebed.

* Bavel, 1986, *passim*. - Korte fragmenten, w.o. het slotgebed.

De utilitate credendi (ca. 410)

* *Een seer costelyk ende salich boecxken ofte brief des H. Augustini ... van het profyt des gheloovens ... oprectelyk naer 't Latyn verduycht [sic]..., [Luik, Drukkerij van het Klooster der Minderbroeders, 1636?]. - Vertaalt fragmenten uit alle *capita* behalve uit cap. 11. De vertaling wordt meestal toegeschreven aan de theoloog en polemist Matthias Hauzeur. Wij denken meer aan een anonieme minderbroeder uit zijn omgeving⁷.*

⁷ Het geschriftje is het laatste uit een bundel van zes (twee met jaartal 1634, één met jaartal 1635, drie zonder jaartal). Op het voorgezet titelblad van de bundel staat: *Colluctationes Minorum exorcistarum ... contra spiritualia illa nequitiae ..., Quae per suos Ministros haereseos, ab Anno 1632. intra & circa Traiectum ac Lymburgum iterum frustra infestaverunt Domum Dei ... Ex officina Typographica Conventus Leodiensis FF. Minorum Recollectorum. 1636.* Matthias Hauzeur is de enige met name genoemde auteur. Maar aangezien het algemeen titelblad gewaagt van *Minores exorcistae* in het meervoud, en aangezien bij ons weten de Waal Hauzeur (Verviers 1589 - Luik 1676) nooit elders in het Nederlands publiceerde, achten wij het waarschijnlijker dat een andere niet genoemde

De vera religione (390)

* Aurelius Augustinus, *Over den waren godsdienst*, vertaald door Gerard Wijdeveld (*Orbis boeken*), Amsterdam, De Spieghel - Antwerpen, Het Kompas, 1937. - Integrale vertaling (+ *retract.*).

Kessel-Lo, vooravond van het feest van de heilige Augustinus 1991.

Andries WELKENHUYSEN

minderbroeder de vertaling heeft gemaakt. De toeschrijving aan Hauzeur wordt telkens weer herhaald, maar nooit geadstrueerd.